

Bez rozpaků mohu závěrem napsat, že první část Boubínovy široce koncipované edice spisů Petra Chelčického je znamenitým vědeckým počinem, a proto si lze jen přát, aby slibované další svazky v brzké době skutečně vyšly.

FRANTIŠEK ŠMAHEL

Janusz SMOŁUCHA, *Polityka Kurii Rzymskiej za pontyfikatu Piusa II (1458–1464) wobec Czech i krajów sąsiednich. Z dziejów dyplomacji papieskiej w XV wieku*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2008

389 s., ISBN 978-83-7188-116-9

Pro každého historika je radost recenzovat knihu, s jejímž pojetím, argumentací a výsledky v zásadě souhlasí. V mém případě to plně platí o monografii známého polského badatele soustavně se zabývajících působením papežské diplomacie v pozdně středověké střední Evropě. Zatímco v předchozí publikaci věnoval Smołucha pozornost stykům římské kurie a jagellonského Polska se zvláštním zřetelem k silící turecké expanzi na přelomu 15.–16. století,¹ tentokrát postoupil proti toku času a svůj záběr ještě rozšířil, byť osmanské nebezpečí nadále tvoří jednu z hlavních os jeho výkladů. Volba tématu i způsob zpracování přitom neklamně prozrazují autorovu příslušnost ke krakovskému historickému pracovišti a metodologickou inspiraci postupy u nás dobře známého Krzysztofa Baczkowského.² Hlavním cílem Smołuchova díla je představit středoevropské působení papežských diplomatů v čase pontifikátu Pia II. nikoliv ze stanoviska národních států, jak dosud bývalo zvykem, nýbrž prismatem Apoštolské stolice. Autorovo úsilí o překonání tradičních stereotypů tak souzní se snahami současných maďarských i českých badatelů, vědomých si nutnosti nadnárodního pohledu na složitou problematiku,³ přesto ale nezapře polské východisko. Dokládá to mimo jiné poznámka adresovaná západoevropským historikům, všimajícím si v daném kontextu více husitské problematiky než role polského království.⁴

Smołuchovo analytické líčení se odvíjí ve třech rovinách. Základní tvoří správný rámec, postihující strukturu úřadů římské kurie (od papeže přes kardinálský sbor a funkci otevřené i uzavřené konzistoře až k činnosti Apoštolské kanceláře s důrazem na působnost vicekancléře, jeho zástupců i tribunálů, notářů, písařů

1) Janusz SMOŁUCHA, *Papiestwo a Polska w latach 1484–1526. Kontakty dyplomatyczne na tle zagrożenia tureckiego*, Kraków 1999.

2) Z knižních prací uvádím alespoň *Zjazd Wiedeński 1515. Geneza, przebieg i znaczenie*, Warszawa 1975; *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę czeską w latach 1471–1479*, Kraków 1980; *Walka o Węgry w latach 1490–1492. Z dziejów rywalizacji habsbursko-jagiellońskiej w basenie środkowego Dunaju*, Kraków 1995; *Dzieje Polski późnośrednio-wiecznej (1370–1506)*, Kraków 1999.

3) Např. András KUBINYI, *Matthias Corvinus. Die Regierung eines Königreiches in Ostmitteleuropa 1458–1490*, Herne 1999. K nejnovějším českým pracím (Petr ČORNEJ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české VI. 1437–1526*, Praha – Litomyšl 2007; Antonín KALOUS, *Matyáš Korvín 1443–1490. Uherský a český král*, České Budějovice 2009) nemohl Smołucha pochopitelně přihlédnout.

4) Příznačná je i pochvalná zmínka o polském historikovi Ignacy Zarębskem, který roku 1939 v knize o stycích Eney Silvia s Poláky dokazoval, že Polsko v polovině 15. století nebylo kulturní pustinou (s. 9).

a abreviatorů) a zvláště pak úlohu papežské diplomacie. V ní připadala významná role legátům *de latere*, jimiž v 15. století mohli být toliko kardinálové, zatímco pravomoci nunciů, internunciů, oratorů, ambasadorů a komisařů klesaly s každým jmenovaným stupněm. Autor v této souvislosti vyčítá starší historiografii, že mezi jednotlivými vyslaneckými grady mnohdy nerozlišovala. Je to samozřejmě chyba, ovšem snadno pochopitelná i vysvětlitelná. Někteří diplomaté, plníci důležité poslání, nejednou obdrželi, byť postrádali kardinálské důstojenství, titul *nuntius et orator* s dodatkem *cum potestate legati de latere*. Stačí nahlédnout do pozdně středověkých pramenů, abychom zjistili, že přesně odstupňované funkce papežských vyslanců splývaly i souvěkým vzdělancům. Výše postavení kuriální diplomaté byli běžně označováni jako legáti, i když postrádali kardinálskou hodnost.⁵ Rozumí se samo sebou, že Smoľuchovy kapitoly zabývající se administrativními aspekty fungování římské kurie mají převážně popisný charakter a nezasťirají závislost na starší literatuře. Pro uchopení i pochopení dalších dvou rovin (tvorí je aktivity papeže Pia II., kterého autor prezentuje v širokém biografickém záběru, a činnost jeho vyslanců v zemích Koruny české, v Polsku, v Uhrách i v německých oblastech Svaté říše římské) jsou však nezbytné. Ne vždy se ale všechny tři roviny organicky prolínají a doplňují. Místy se rozpadají do relativně uzavřených segmentů, což však přínos knihy, těžící z autorova dlouhodobého bádání ve Vatikánském archivu, ve Vatikánské knihovně i v římských, pražských a krakovských institucích, nijak neproblematizuje. Spíše bych Smoľuchovi vytkl, že při veškeré formulační korektnosti neprojevuje hlubší porozumění pro husitské myšlení a z něho vyrůstající politickou linii Jiřího Poděbradského.

Do značné míry je to dáno zvoleným úhlem pohledu, oceňujícím především snahy římské kurie a zejména Eney Silvia Piccolominiho, jenž jako papež Pius II. stanul roku 1458 v čele katolické církve, konfrontované i po rozpadu basilejského koncilu s naléhavou potřebou vnitřních reforem i s osmanskou expanzí, ohrožující politicky roztržštěnou křesťanskou Evropu. Smoľucha netají, že Pius a jeho nejbližší spolupracovníci (zejména kardinálové Mikuláš Kusánský a Torcello Domenico de Domenichi) nedokázali, navzdory četným proklamacím, odstranit nejzávažnější nedostatky, takže korupce církevního aparátu i nepotismus nadále přetrvávaly, a to i v papežově nejbližším okolí. V něm uplatňovali svůj vliv Piův příbuzný Gor Lolli i pontifikův synovec Francesco de Todeschini Piccolomini, známý kardinál a pozdější „protektor“ katolicky nesmlouvavé Vratislavi. V zaujetí pro Piovo životní poslání sjednotit Evropu proti Turkům si autor bohužel nestihl položit otázku, už kdysi nadhozenou Hubertem Jedinem, zda daní za porážku konciliarismu a neochotu provést hlubokou reformu západokřesťanské církve nebyl posléze nástup velkých evropských reformací a faktický rozklad středověkého universalismu i v náboženské oblasti.

5) Jako typický případ uvádím nuncia Fernanda, biskupa z Luga, jehož texty husitských skladeb Budyšínského rukopisu běžně nazývají legátem. Ještě komplikovanější situace nastala, když v Českém království působil v druhé polovině třicátých let biskup Filibert z Montjeaux, který z hlediska basilejského koncilu fakticky obdržel prerogativy legáta *de latere*. Nutno dodat, že mladší čeští autoři, zejména Antonín Kalous a Petr Hlaváček, hodnosti papežských diplomatů v druhé polovině 15. věku obvykle rozlišují.

Přítom, a zde se se Smoľuchou ztotožňuji, v době pádu Konstantinopole do tureckých rukou bylo papežství jedinou silou ochotnou ujmout se odpovědnosti a vést křesťanskou Evropu do boje proti Osmanům. Na rozdíl od císařství se snažilo naplňovat univerzalistickou ideu, i když efekt neodpovídal vynaložené námaze. Nechovám sice v lásce módní virtuální dějiny, přesto si neodpustím připomínku, že vše mohlo vypadat jinak, kdyby se uskutečnil plán Zikmunda Lucemburského vytvořit česko-uherskou personální unii s tím, že nositel obou královských hodností by byl zároveň římským králem, resp. císařem. Jako reálná a (pro zastavení turecké expanze) schůdná se jevila též personální unie polsko-uherská, reprezentovaná v letech 1440–1444 Vladislavem III. Jagellonským. Smrtí Albrechta II. Habsburského 27. října 1439 i Vladislavovým skolem u Varny 10. listopadu 1444 obě tyto varianty na delší čas padly. Mikuláš V. i jeho nástupci na svatopetrském stolci proto všemožně usilovali vytvořit pevnější česko-polsko-uherské spojení jako protiturecký štít, který by podpořily i ostatní evropské státy včetně Benátek, Burgundska a německých oblastí Svaté říše římské.

Enea Silvio si úskalí tohoto záměru vyzkoušel v praxi, když v letech 1452–1455 působil jako *nuntius et orator cum potestate legati de latere* pro Čechy, Moravu, Slezsko a sousední země, avšak myšlenku celoevropské antiturecké aliance, opírající se především o vojenskou sílu středoevropských mocností, neopustil ani jako papež. Od počátku pontifikátu ji prosazoval s buldočí vytrvalostí, která prozrazuje, že právě ve vítězné kruciátě, dokládající civilizační primát Říma, spatřoval svůj dějinný úkol, za jehož naplnění cítil odpovědnost před celým křesťanstvem i před Bohem. Troufám si tento výklad doplnit jedinou poznámkou. Úsilí Pia II. i jeho předchůdců a nástupců bylo fakticky od počátku odsouzeno k nezdaru, neboť všechny významnější evropské státy sledovaly své vlastní zájmy a jejich vládci preferovali světskou moc před mocí duchovní.

Pius zprvu navázal na linii svého předchůdce Kalixta III., který prostřednictvím kardinála Juana Carvajala, legáta *de latere* pověřeného organizováním kruciáty v českém soustátí, Uhrách, Polsku a Svaté říši římské, podpořil nástup Matyáše Korvína na uherský a vzápětí i Jiřího Poděbradského na český trůn. Papežství věřilo, že součinnost nových panovníků, disponujících mohutným vojenským potenciálem, vytvoří předpolí pro plánované křižácké tažení. Proslulá Poděbradova korunovační přísaha, již si kurie i český panovník mohli vykládat po svém, snímala z „krále dvojího lidu“ odium kacířství a zároveň ospravedlňovala spolupráci s husity, ve vojenské sféře již dříve zcela běžnou. Opodstatněnost těchto Smoľuchových výkladů musí bezpředsudečně uznat každý, kdo se jen trochu vyzná v dobových pramenech.⁶

Prozíravý a bystrý Pius II. hodlal Matyáše i Poděbrada vtáhnout do velké evropské politiky a přimět je, rozumí se s výhledem na uspořádání kruciáty, k součinnosti s dalšími evropskými vládci. Současně se orientací na světské panovníky snažil oslabit nechuť většiny šestadvacetičlenného kardinálského sboru

6) Petr ČORNEJ, *Kvadratura kruhu. Jiří z Poděbrad, kompaktní a papežství*, Dějiny a současnost 30, 2008, č. 3, s. 17–21 (přetisk in: *Vivat Georgius rex Boemiae. Almanach k 550. výročí korunovace Jiřího z Kunštátu a Poděbrad českým králem*, Kunštát 2008, s. 12–25).

vůči velké křížové výpravě, již otevřeně podporovali pouze Juan Torquemada a zejména rodilý Řek Bessarion. Na rozdíl od Rudolfa Urbánka říká autor naprosto jasně, že Piovy plány a zejména svolání mantovského kongresu evropských panovníků Poděbradovu mezinárodní pozici upevnily a prestiž českého krále vzrostla ještě více po smlouvách, jež v dubnu 1459 uzavřel v Chebu s Wettiny, Hohenzollerny i Wittelsbachy. Svého vrcholu dosáhla papežova podpora „husitskému králi“ v druhé polovině roku 1459, kdy do střední Evropy vyslal krétského arcibiskupa Girolama (Hieronyma) Landa, jenž jako *nuntius et orator cum potestate legati de latere* zmírnil napětí mezi Jiříkem a vzdornou Vratislaví a snažil se přinutit polského krále Kazimíra IV. k účasti v chystané kručiatě.

Tyto dílčí úspěchy však, jak Smoľucha ukazuje, v souhrnu příliš neznamenaly, neboť do Mantovy se žádný evropský panovník nedostavil a naprostým neúspěchem skončily v letech 1459–1460 též legace kardinála Carvajala, usilujícího urovnat vyhrocený spor mezi císařem Fridrichem III. Habsburským a Matyášem Korvínem o vládu v Uhrách, i kardinála Bessariona, agitujícího v německých oblastech a v Rakousích ve prospěch křížové výpravy. Obnova vůdčího postavení papežství, jak ji v lednu 1460 formulovala bula *Execrabilis*, byla pro mnohé vlivné osobnosti v Říši nepřijatelná a vyvolávala v život protiřímskou agitaci, na níž se výrazně podílel známý obhájce konciliarismu Řehoř z Heimburgu. Připočteme-li k tomu probíhající „třináctiletou válku“ mezi řádem německých rytířů a Polskem, dvou mocností, s nimiž Pius vedl osobně podbarvený spor o obsazení varmiňského biskupství a které by raději viděl bojovat bok po boku proti Turkům, neměl Svatý otec mnoho důvodů k radosti. Evropský partikularismus všude vítězil nad myšlenkou jednotného postupu proti tureckému nebezpečí. Přesto známý Piův list, v němž sultánu Mehmedovi II. nabídl v případě přijetí křesťanství uznání vlády na Východě, nehodnotí Smoľucha jako výraz avanturismu či rozčarování. Podle jeho mínění byl spíše než sultánovi určen tzv. filoturkům (početným zvláště v Itálii), jejichž fascinaci Osmanskou říší hodlal papež zlomit poukazem na nutnost pevně vytrvat ve správné víře.⁷

Neúspěšná bilance let 1458–1460 Pia neodradila, nýbrž povzbudila k ještě horčejší aktivitě. Bod zlomu shledává polský historik správně už v roce 1461, kdy papež setřásl mantovské zklamání a přešel do diplomatické ofenzívy. Ačkoliv to autor explicitně neuvádí, je z celkového kontextu událostí zřejmé, že ve druhé polovině roku 1461 přestal brát Pius II. na Poděbrada ohledy. Důvodem bylo nejen oddalování obedičného poselstva, ale také zahraniční aktivity českého krále, zvláště jeho obojaká (a v roce 1459 vysloveně nepřátelská) politika vůči Korvínovi i snahy získat ve spolupráci s protipapežsky smýšlejícími říšskými kurfiřty důstojenství římského krále a post vůdce protiturecké kručiaty. Piův obrat změnil i situaci na středoevropské scéně, jejíž nová konstelace byla ve značné míře výsledkem činnosti papežských diplomatů. Ještě v roce 1461 se francouzský panovník Ludvík XI. vzdal pragmatické sankce, zajišťující světské moci faktickou kontrolu cír kve ve smyslu tzv. galikanismu, a počátkem roku 1462 se Girolamo Lando,

7) Smoľucha zde shrnul i upřesnil vývody, jež publikoval ve studii *Inicjatywy Piusa II rozwiązania kwestii tureckiej w latach 1458–1464*, in: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, t. 131, Kraków 2004, s. 77–87.

vybavený podrobnými instrukcemi (jež polský historik detailně parafrázuje) znovu vydal do střední Evropy. Směrnice zněly protikladně v porovnání se zadáním před třemi lety. Landovým úkolem bylo podpořit Vratislav jako baštu katolictví v českém soustátí, zamezit uhersko-habsburské válce a dojednat zásady smlouvy mezi císařem Fridrichem III. a Matyášem Korvínem.

Fakt, že Lando vstoupil na císařský dvůr ve Štýrském Hradci 3. dubna 1462 a že 31. března papež odmítl slib poslušnosti, který mu jménem českého vládců učinilo obediční poselstvo, a prohlásil basilejská kompaktáta za zrušená, dokládá koordinovanost i promyšlenost Piovyh tahů. Lze jistě souhlasit se Smoľuchovým postřehem o špatném načasování Poděbradova poselstva do Říma, stejně tak lze ale v tahu „husitského krále“ spatřovat pokus reagovat na změněný kurz papežské politiky. Český čtenář však musí ocenit, že i v této překerní situaci požadoval Jiří Poděbradský uznání kompaktát, i když musel tušit, jak celá záležitost dopadne. Okázalá manifestace polsko-českého sblížení na jarním summitu v Hlohově vyzněla sice v protipapežském duchu, leč na další události neměla zásadnější vliv. Poděbradovo vystoupení na pražském srpnovém sněmu a následné zatčení papežského nuncia Fantina de Valle, jehož českou misi Smoľucha detailně analyzuje, pouze přililo olej do ohně.

Autor poté krok za krokem sleduje Piovu střeoevropskou diplomacii, zacílenou k Poděbradově izolaci a k sestavení protiturecké aliance. Ačkoliv se papežovy snahy nesetkaly s pochopením v Polsku (Girolamo Lando tu při své další misi roku 1463 neuspěl a Kazimíra IV. doslova rozzuřil), uzavření dohod mezi Fridrichem III. a Matyášem Korvínem ve Vídeňském Novém Městě otevřelo prostor k širší mezinárodní součinnosti, takže při vyhlášení kruciáty v říjnu 1463 mohl Pius počítat nejen s podporou římského císaře a uherského panovníka, ale také Benátek a burgundského vévody Filipa III. Souběžně dokázala papežská diplomacie zásluhou mise biskupa Theodora Lelliho narušit Poděbradův záměr získat pro pražský projekt spolku evropských panovníků francouzského krále Ludvíka XI. O Lelliho cestě do Francie a o jeho projevu, v němž podrobil ostré kritice Jiřího i falckého kurfiřta Fridricha Wittelsbašského, věděl sice již Rudolf Urbánek, teprve Smoľucha ale rozebral jeho plné znění. Francouzský král sice ani po Lelliho misi styky s českým protějškem nepřerušil, leč nehodlal již zaštitit dalekosáhlý Poděbradův (a Mariniho) návrh, programově konkurující papežské politice. Tím byl český plán fakticky pohřben ještě před vysláním známého poselstva Albrechta Kostky z Postupic do Francie. Z rozsáhlé parafráze Lelliho proslovu vyplývá, že papež považoval Jiřího projekt za krajně nebezpečný a vyvinul mimořádné úsilí, aby ho zmařil. Poté již mohl sondovat, zda by Fridrich II. Braniborský neměl zájem o svatováclavskou korunu, s nadějí očekávat kruciátu a připravovat pŕuhon na českého panovníka, v němž svého času viděl ideálního vůdce protitureckého tažení. Smrt (na rozdíl od autora si nejsem jist, zda „dobrá“) však byla rychlejší.

I když Smoľuchovým výkladům a interpretacím, pokud je mohu kvalifikovaně posoudit, převážně přitakávám (platí to i o kritice části moderní české historiografie, mylně prohlašující Poděbradův projekt spolku křesťanských vládců

za pacifistický), přece jen nemohu smlčet dílčí výhrady. Polský badatel, ovládající velice dobře italskou a přirozeně též polskou vědeckou produkci i poučený stěžejními díly o pozdně středověkém papežství, se necítí příliš jistě na terénu českých dějin. Značně zjednodušeně líčí například pokompaktátní situaci a dopouští se několika omylů v charakteristice husitských náboženských zásad. Jeho paušální tvrzení, že husité neuznávali existenci očištěnce, odmítali modlitby za zemřelé i uctívání svatých, se týkají pouze radikálních směrů, leč zdaleka ne všech utrakvistů. Smořucha se ani slovem nezmiňuje o činnosti nuncia Fernanda v husitských Čechách, pomíjí i působení kardinálů Jana Dominici, Brandy di Castiglione, Giordana Orsiniho a Henryho Beauforta, za první oficiální misi Apoštolské stolice v Českém království pak pokládá známý pobyt Juana Carvajala v květnu 1448. Neuvádí ale, že se tehdy v Praze jednalo také o obsazení českého trůnu. Překvapuje též absence zdaleka ne již čerstvých poznatků o skutečné příčině smrti Ladislava Pohrobka, ztotožnění dvaadvaceti (v Bavorsku doložených) převážně valdenských bludů s husitskými názory, označení Antonia Mariniho jako pouhého „dobrodruha“ i faktické ignorování tzv. markraběcí války a jejích důsledků pro středoevropské poměry. V určité míře je to způsobeno autorovými dílčími mezerami ve znalostech nejen české (postrádám některé důležité práce Josefa Macka, Amedea Molnára, Josefa Války, Zdeňky Hledíkové, Jaroslava Boubína, Antonína Kalouse, Jana Stejskala, Roberta Šimůnka i dávnou disertaci Zdeňka Nejedlého o Janu Kapistranovi), nýbrž též německé odborné literatury (Uwe Tresp, Winfried Eberhard). Sám ovšem vím, jak obtížná je orientace v nepřehledné explozi permanentně přibývajících titulů.

Drobná pochybení, jichž se nevyvaruje žádný historik, nic nemění na konstatování, že Smořucha stanovený úkol splnil se ctí. Vyložil organizaci, působnost i cíle papežské diplomacie ve středoevropském prostoru a klíčové problémy tohoto regionu nahlédl optikou politických zájmů Pia II., který, na rozdíl od jiných „renesančních“ papežů, znal téměř celou oblast z vlastní zkušenosti. Kniha, překypující bohatými odkazy na pramennou základnu, tak přispěla k netradičnímu a místy i k překvapivému osvětlení zdánlivě dobře známých událostí. V jejich pojetí a hodnocení se polský historik nijak podstatně neliší od pohledů současných maďarských, českých, rakouských i německých znalců mladší a střední generace. Vše tak nasvědčuje postupnému sblížení stanovisek v rámci dominantního diskurzu. Jen mně vrtá v hlavě, o čem budeme diskutovat za deset či dvacet let, až naše názory splynou v jedinečné a ničím nerušené harmonii.

PETR ČORNEJ